
Ivan
LAJIĆ

Roko
MIŠETIĆ

Institut za migracije i narodnosti
Zagreb

FERTILITET, NATALITET
I UKUPNO KRETANJE
STANOVNIŠTVA OTOKA
IZMEĐU 1981. I 2001.
GODINE

Uvodne i metodološke napomene

Cilj je ovog istraživanja prikazati dinamičke promjene rađanja na jednom depopulacijskom i relativno izoliranom području Hrvatske. Nastojat će se prije svega determinirati razlike u fertilitetu i natalitetu, što neće biti lako jer se te pojave često definiraju malne kao sinonimi. U radu će se vidjeti brojni metodološki problemi od užeg i šireg značenja. Time želimo naglasiti problematiku demografskog istraživanja otočnih populacija, koje velikim dijelom proizlaze iz metodoloških nedorečenosti popisne problematike, osobito zadnjega popisa stanovništva. Posebno su osjetljive kategorije “ukupno otočno stanovništvo”, “žensko fertilno stanovništvo” i “ukupno rađanje”. Da se u promatranom razdoblju jednako tretiralo stanovništvo u zemlji i stanovništvo u inozemstvu, ukupno rađanje otočana, prisutnih i odsutnih, ne bi trebalo biti problematično. Međutim, današnja statistička pozicija razlikuje se od prethodne, što ujedno stavlja na kušnju objektivnost podataka o ukupnom otočnom rađanju. Jedna od povoljnijih istraživačkih okolnosti jest činjenica da unutar stalnoga otočnog stanovništva udio inozemne populacije objektivno ne predstavlja njezin značajniji dio.

S biološkog aspekta, *natalitet* i *fertilitet* predstavljaju istovrsnu pojavu unutar ljudskih zajednica. Stoga se oni u generalnom pristupu kretanja stanovništva mogu rabiti kao sinonimi. Međutim, u mjerenju rađanja njihova je dimenzija različita. Ponekad se rabe hrvatski izrazi plodnost i rodnost, što kod analitičara tih pojava unosi dodatnu dimenziju unutar uvriježena instrumentarija. U Leksikonu migracijskoga i etničkog nazivlja (Heršak; 1998.; 65) za pojam “natalitet” kaže se da je to danas “stručni naziv u demografiji kao i fertilitet” te da se “odnosi na učestalost rodnosti u populaciji, međutim dok se fertilitet, prema znanstvenom običaju, izračunava kao broj poroda na onaj dio populacije koji je u plodnoj dobi, natalitet je ukupan broj poroda u svojoj populaciji.” U istom se leksikonu navodi da se pojam u stručnoj terminologiji rabi od druge po-

lovice XIX. stoljeća. U terminološkom objašnjenju ne razlikuje se porod od kategorije živorođenih, što može unijeti stanovitu zabunu u konstrukciju pokazatelja nataliteta. U Višejezičnom demografskom rečniku (1971.; 60) pojmovi natalitet i fertilitet svedeni su na posebno poglavlje “plodnost”, kojoj daju prioritet u nabranju. Tako se navodi da se u demografiji, pod nazivom plodnost, ili natalitet, ili fertilitet, proučavaju kvantitativne pojave koje su neposredno vezane uz rađanje djece u jednom stanovništvu ili njegovu dijelu. Autori ističu da se u užem smislu riječi pojmom natalitet obuhvaća frekvencija rađanja u ukupnom stanovništvu, a izraz plodnost, ili fertilitet, obuhvaća frekvenciju rađanja u skupini žena fertilnoga razdoblja života. Dakle, tu se kao sinonim rabi pojam fertilitet i plodnost, dok je kao treći sinonim u osnovnoj definiciji pridodan i natalitet. A. Wertheimer-Baletić (Wertheimer-Baletić; 1999.; 208) natalitet naziva i rodnošću, dok fertilitet izjednačava s plodnošću populacije. O toj temi kaže: “...gledano u širem smislu, pojmovi nataliteta i fertiliteta se ne razlikuju, istovjetni su pojmovi, jer se odnose na istu pojavu, tj. odnose se na broj rađanja u određenoj populaciji u određenom razdoblju”. Međutim, autorica dalje ističe da se pod tim pojmovima misli na efektivni natalitet i efektivni fertilitet, što znači da se definicijama obuhvaća po ovom shvaćanju broj živorođene djece, dok bismo uključivanjem mrtvorodne djece došli do termina ukupni natalitet, ili ukupni fertilitet, koji u demografskim raščlambama ima samo usko specijalističku uporabu.

Prilikom operacionalizacije i mjerenja pojava fertiliteta i nataliteta dolazi se do bitnoga razgraničenja među ovim kategorijama. Kod demografa tu dvojbe nema, a svrhe pojedinih raščlambi te dostupnost podataka upućuju na uporabu bilo pojmova i mjera nataliteta ili fertiliteta. Vidjeli smo da pojam natalitet obuhvaća učestalost rađanja u pojedinim populacijama. To znači da se u kvantitativnom iskazivanju pojave stavlja u odnos broj živorođene djece prema ukupnoj populaciji nekoga područja, i to za neko razdoblje, najčešće godinu dana. Nasuprot tome, u iskazivanju fertiliteta brojnik je ista kategorija, broj živorođene djece, međutim nazivnik je osjetno uži jer on predstavlja broj žena u fertilnom razdoblju njihova života. Danas je uvriježeno da se dobne skupine ženskoga stanovništva između 15 i 49 godina tretiraju kao ženski fertilni kontingent. Toj se kategoriji može pridodati i muška fertilna populacija, međutim to je rijetka pojava i u glavnini slučajeva samo bi opteretila analitički prikaz. Donja dobna granica muške populacije istovjetna je kao i kod ženskoga stanovništva, dok je gornja granica pomaknuta do 64. go-

dine. Naravno da su vrijednosti nataliteta višestruko manje nego vrijednosti fertiliteta. Natalitet je, osim toga, grublji pokazatelj i rijetko se fragmentira prema dobi populacije. Izračunavanje fertiliteta ima minucioznije značenje i vrlo se često, osim zajedničke stope, izračunavaju i stope fertiliteta za pojedine dobne skupine (najčešće petogodišta) ženske fertile generacije. To su specifične stope fertiliteta.

I natalitet i fertilitet istovjetne su pojave koje utječu na veličinu i predznak prirodnoga kretanja stanovništva. U biološkom smislu tretiraju se kao pozitivna strana ovoga kretanja. Druga je strana mortalitet. Međutim, u raspravama kao što su npr. optimalni broj stanovnika, agrarna prenapučenost, nekontrolirani priljev u radnu dob i pritisak na zapošljavanje te brojna područja iz socijalne zaštite, zdravlja itd. nameće se problem ograničavanje rađanja, što je najvećim dijelom problematika kontrole rađanja ili, u širem smislu riječi, populacijske i demografske politike. U našoj temi povećanje rađanja *a priori* je pozitivna konotacija, pa stoga i poželjnije biološko ponašanje. Već se ovom prilikom nameće pitanje teoretskoga biološkog okvira povoljne reprodukcije, jer je kod dugogodišnjega mehaničkog ponašanja otočne populacije stvarno prisutan samo jedan relevantni migracijski smjer – iseljavanje. Budući da je otočno useljavanje rezidualna migracijska pojava, objektivni migracijski saldo je negativan. Međutim, popisna metodologija, a još više fiktivno postojanje određenih kategorija stanovništva, “umjetno” povećava broj otočnoga stanovništva, tako da sezonsko stanovništvo predimenzionira stvarno demografsko otočno stanje, što rezultira sasvim oprečnim dojmom o migracijskim smjerovima. Nerijetko otoci na rubu biološkog izumiranja daju statistički privid demografske ekspanzije, pa tek posredne analize (prije svega dobna struktura, ali i efektivni natalitet i fertilitet) govore o pravom otočnom demografskom stanju. Stoga je i cilj našeg istraživanja određenje stvarnih otočnih potencijala, što je moguće analiziranjem međudnosa fertiliteta, nataliteta i ukupnoga kretanja stanovništva. U analizi je prirodno kretanje uži, ali neposredniji, indikator ukupnoga kretanja stanovništva, jer nekritički rabiti ukupno kretanje stanovništva, osobito u posljednjem međupopisnom desetljeću, nije prihvatljivo iz napomenutih razloga. NeKonzistentnost popisa te iznimno visok udio neotočnoga stanovništva prikazanoga kao stanovnika otočnih naselja (zbog turističke dimenzije otočnih naselja) neobjektivno i nepovoljno utječe na demografske promjene tzv. “malih populacija”, u koje svrstavamo malne sve stanovništvo naših otoka.

Ovo je istraživanje koncipirano tako da se definiraju indikatori ukupnoga kretanja (prije svega prirodnoga kretanja) te fertiliteta i nataliteta najvećih hrvatskih otočnih skupina. Tako će biti uspoređivane kvarnerska i dalmatinska otočna skupina, napominjući da će se na nižoj razini dalmatinske otočne skupine provesti razdioba na sjevernodalmatinske, srednjodalmatinske i južnodalmatinske otoke. Namjera o nižem teritorijalnom obuhvatu teško je ostvariva, a istraživanje, primjerice, specifičnoga fertiliteta biva upitno, jer skupina pučinskih otoka ima vrlo malo fertilnoga stanovništva pojedinih dobnih fertilnih podskupina.

Razdoblje u kojem će se istraživati navedena problematika započinje stanjem i popisnim rezultatima iz 1981. godine, a završava popisnim rezultatima 2001. godine. Neopotrebnost je isticati neusporedivost popisa stanovništva iz 2001. godine s popisnim rezultatima dvaju prethodnih popisa. Nepovoljni metodološki odraz na našu analizu ne odnosi se samo na situaciju u kritičnim trenucima popisa, kada je upitan ukupni broj stanovnika, ali i njegovih podskupina. Tu mislimo u prvom redu na fertilni kontingent ženskoga stanovništva. Problemi nastupaju i prilikom izračunavanja prosječnih godišnjih ili desetljetnih stopa, jer se uzima pretpostavljeno stanje sredinom razdoblja. Ako su popisni rezultati neusporedivi, na toj se osnovi ne može izračunati, konstruirati ili pouzdano procijeniti situacija sredinom razdoblja. Stoga ističemo da je izračunavanje fertiliteta manje ugroženo odstupanjima od stvarne otočne situacije nego izračunavanje stope nataliteta, koje ima širi populacijski obuhvat, među kojima se između ostalog nalazi i pretpostavljeno daleko veći udio starijega fiktivnog stanovništva te domaćega muškog stanovništva u inozemstvu.

Ukupno kretanje stanovništva otoka i otočnih skupina između 1981. i 2001. godine

Premda rezultati službene statistike upućuju na to da na našim otocima nema opće depopulacije u posljednja dva međupopisna razdoblja, brojni posredni indikatori govore da stvarni pozitivni demografski procesi, između ostalog izraženi stopama rasta ukupnoga stanovništva, nisu takvih dimenzija kao što bi se moglo zaključiti promatrajući međupopisne stope. Pristupivši analizi tako da smo uzeli samo "stanovništvo u zemlji", promjene se ublažavaju, dok kategoriju "fiktivnoga stalnog stanovništva", vjerojatno presudnu u prividu pozitivnih otočnih demografskih pomaka, ne možemo dosljedno izlučiti, pa je taj metodološki problem prisutan u izradbi glavnine otočnih demografskih indikatora.

Tablica 1.

Broj stanovnika u zemlji¹ Republike Hrvatske, njezinih otoka i otočnih skupina 1981., 1991. i 2001. godine

Stanovništvo	Broj stanovnika			Popisna promjena (u %)			
	1981.	1991.	2001.	1991./1981.	2001./1991.	2001./1981.	
Republika Hrvatska	4.391.139	4.499.049	4.237.187	102,46	94,18	96,49	
Otočna skupina	Kvarnerska	31.229	35.924	37.277	115,03	103,77	119,37
	sjevernodalmatinska	21.934	19.982	21.342	91,10	106,81	97,30
	srednjodalmatinska	36.841	37.337	39.858	101,35	106,75	108,19
	južnodalmatinska	19.190	19.007	18.408	99,05	96,85	95,92
O Dalmatinska	77.965	76.326	79.608	97,90	104,30	102,11	
Ukupno otoci²	109.194	112.250	116.885	102,80	104,13	107,04	

Izvori: Popis stanovništva 1981., Tablogrami po naseljima, RZS SRH, Zagreb, 1982.; Popis stanovništva 1991., Stanovništvo u zemlji i inozemstvu po naseljima, Dokumentacija 911, DZS RH, Zagreb, 1996.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., DZS RH, Zagreb, 2002. (CD-ROM)

Ovako konstruirani podaci pokazuju da je povoljnija dinamika demografskoga kretanja na našim otocima nego na razini Hrvatske. Takvo smo stanje očekivali između dva posljednja popisa stanovništva, dakle u posljednjem desetljeću 20. stoljeća, međutim, podaci pokazuju da je pozitivna popisna promjena i između 1981. i 1991. godine bila dojmiljivija na otocima. Budući da je kontinuirano prisutan ukupni porast broja stanovnika, globalno opisujući demografsko stanje na našim otocima nije primjereno rabiti depopulaciju kao pojam koji najjezgrovitije opisuje sadašnji smjer ukupnoga kretanja stanovništva. Ipak, brojne su otočne skupine (dalmatinski otoci, osobito njezin sjeverozapadni i krajnji južni dio; mali otoci; šibenski, zadarski, biogradski i dubrovački otoci; mali lošinjski otoci) kod kojih se vidi ekstremna depopulacija koja nagovještuje i biološko izumiranje. Glavnina kvarnerskih otoka i premošteni otoci relativno visokim stopama rasta stanovništva poništali su depopulirajući smjer preostalog otočja te tako pozitivnim predznakom obilježili ukupno kretanje.

Konstrukcija selidbenoga salda neusporedivo je opterećenija metodološkim nedostacima nego prirodno kretanje stanovništva. Stoga je i njegov prikaz dubiozniji, a u nekritičkom pristupu proizlazi da su se radikalnije promjene u ukupnom kretanju otočnih skupina odvijale ako su i promjene migracijskoga salda primjetljivije. Prirodni prirast ili prirodni pad davali su tek periferni učinak na ukupno kretanje otočnoga stanovništva. Međutim, svjesni analitičke vrijednosti pokazatelja prirodnoga kretanja, možemo postaviti hipotezu *da je na otocima gdje je prisutan dugogodišnji denatalitet očekivano i postojanje depopu-*

lacije. Ova korelacija ima brojna uporišta, premda se teoretski mogu postaviti i druga stajališta po kojima bi uz postojanje dugogodišnjega prirodnog pada bio moguć daljnji rast ukupnoga broja stanovnika. Naravno da je ovdje riječ o migracijskoj komponenti, gdje pozitivni migracijski saldo nadomješta biološke gubitke zatečenoga, tj. domorodnog, stanovništva. Iskustvo novijih migracija potvrđuje još jedan fenomen, a to je da migracijske obitelji imaju viši fertilitet i natalitet, što uz mehanički roditeljski priljev u daljnjem koraku povećava i biološki potencijal područja useljenja. Takav model nije na našim otocima, jer su rijetki oni za koje se može govoriti da imaju stvaran i očekivan imigracijski priljev. Imigracijski stereotip jesu mladi radno-aktivni – dakle fertilni – migranti, čijim se dolaskom u depopulacijsku sredinu brzo mijenjaju odrednice ukupnoga kretanja stanovništva. U prvom redu povećava se natalitet, a i razina mortaliteta zaustavlja se ili opada. Iz toga proizlazi i druga teza – *da na našim otocima, budući da ne prihvaćamo službene popisne rezultate kao objektivne, nije došlo do stvarnoga povećanog useljavanja, pa stoga i natalitet mora opadati.*

Natalitet na otocima i otočnim skupinama između 1981. i 2001. godine

Osnovne značajke otočnoga nataliteta jesu njegova niska razina i konstantno opadanje. Unutar jadranskoga otočnog sustava bitne su razlike u visini nataliteta. Kao što su povoljniji indikatori demografskoga razvitka na kvarnerskim otocima, na velikim otocima, na kopnu bližim otocima, a naročito onima koji su premošteni, tako se ponaša i natalitet. Teško je govoriti na primjeru tako male populacije specifičnih značajki o nekim tranzicijskim i posttranzicijskim refleksijama, međutim neprijeporno je da je do smanjenja otočnoga nataliteta došlo zbog djelovanja skupine istih čimbenika kao i na drugim prostorima. Koji danas prevladava: biološki, društveno-gospodarski ili psihološki? Sigurno je da se ovi utjecaji mijenjaju u kratkom vremenu kakav je raspon naše analize te da se trajanjem, intenzitetom, a osobito redosljedom čimbenika, razlikuju od kontinentalnih. Za razliku od predindustrijskoga razdoblja i prevladavanja agrarne strukture, ali i vremena prije snažnih iseljeničkih tokova, kada se natalitet nije bitno mijenjao, sada su se promjene u prirodnom kretanju, ovisno o vanjskim čimbenicima, odvijale u domeni mortaliteta. U drugom dijelu XX. stoljeća postupno se razvija novi reproduktivni otočni režim, kojemu je osnovna značajka sve veće odstupanje između efektivnoga nataliteta i fekonditeta.

Tablica 2.

Prirodno kretanje stanovništva otoka i otočnih skupina između 1981. i 2001. godine

Otočna skupina	1981. – 1991.			1991. – 2001.			1981. – 2001.		
	aps.	%	prosj. god. stopa u ‰	aps.	%	prosj. god. stopa u ‰	aps.	%	prosj. god. stopa u ‰
Kvarnerska	313	1,00	0,93	-649	-1,81	-1,77	-336	-1,08	-0,49
<i>sjevernodalmatinska</i>	-1.200	-5,47	-5,73	-1.547	-7,74	-7,49	-2.747	-12,52	-6,35
<i>srednjodalmatinska</i>	-925	-2,51	-2,49	-1.864	-4,99	-4,83	-2.789	-7,57	-3,64
<i>južnodalmatinska</i>	-285	-1,49	-1,49	-645	-3,39	-3,45	-930	-4,85	-2,47
Dalmatinska	-2.410	-3,09	-3,12	-4.056	-5,31	-5,20	-6.466	-8,29	-4,10
Ukupno otoci	-2.097	-1,92	-1,89	-4.705	-4,19	-4,11	-6.802	-6,23	-3,01

Izvor: Dokumentacija DZS RH.

“Visok mortalitet bio je u funkcionalnoj vezi s natalitetom, dok su psihološki razlozi poticali reprodukciju (strah da će obiteljska zadruga i obitelj ostati bez potomstva i dovoljno aktivne radne snage) i inicirali visoki natalitet, bez obzira na ‘cijenu rađanja’ (visok neonatalni mortalitet i mortalitet fertilnih žena).” (Lajić; 1992.; 112)

Statistički problemi usporedivosti opsega i stopa nataliteta u posljednjih dvadeset godina svode se na problem obuhvata istoznačne baze, tj. obuhvata otočne populacije, ali i egzaktanoga definiranja broja rađanja otočnoga stanovništva. U potonjem problemu mislimo prije svega na rađanje koje proizlazi iz *de iure* metodologije, što pretpostavlja povećanje rađanja onoga stanovništva koje se nalazi izvan zemlje.

Tablica 3.

Natalitet stanovništva otoka i otočnih skupina između 1981. i 2001. godine

Otočna skupina	1981. – 1991.		1991. – 2001.		1981. – 2001.	
	aps.	prosj god. stopa u ‰	aps.	prosj god. stopa u ‰	aps.	prosj god. stopa u ‰
Kvarnerska	4.701	14,00	3.846	10,51	8.547	12,48
<i>sjevernodalmatinska</i>	2.244	10,71	1.980	9,58	4.224	9,76
<i>srednjodalmatinska</i>	4.442	11,98	3.759	9,74	8.201	10,69
<i>južnodalmatinska</i>	2.410	12,62	1.957	10,46	4.367	11,61
Dalmatinska	9.096	11,79	7.696	9,87	16.792	10,66
Ukupno otoci	13.797	12,46	11.542	10,07	25.339	11,21

Izvor: Dokumentacija DZS RH.

Od 1981. do zaključno 2000. godine na našim otocima rođeno je 25.339 djece. U prvom promatranom desetljeću (1981. – 1991.) ukupno je rođeno 13.797 živoro-

đenih, a u idućem desetljeću ukupno je otočno rađanje palo na 11.542 djece. Dakle, indeks promjene bio je 83,6. Istodobno je broj stanovnika otoka službeno rastao indeksom 107,0. Prosječna godišnja stopa nataliteta od 1981. do 1991. godine iznosila je 12,46‰, a u idućem desetljeću pala je na 10,07‰. Dakle, možemo govoriti o padu za gotovo dvadeset posto (19,2%). U ovom slučaju upadamo u demografsku kontradikciju. Porast broja stanovnika pratilo je osjetno smanjenje nataliteta, što znači da je pridošlo stanovništvo slabije reproduktivne moći, ili je došlo u tako kratkom vremenu do promjene režima rađanja. U ovoj interpretaciji privremeno se udaljujemo od statističke problematike. U nepuna dva međupopisna razdoblja pratimo osjetnu tranziciju nataliteta, koji je prešao iz umjereno niske razine u nisku razinu. Naime, prosječna stopa godišnjega nataliteta u tom je razdoblju opala za gotovo dva i pol promilna poena. Te su promjene najuočljivije na kvarnerskom otočnom području, gdje je došlo do pada nataliteta od srednjega na gotovo niski natalitet, a prosječni godišnji pad kreće se oko 3,5 promilna poena. Prema očekivanju, na onom otočju, gdje je natalitet već i prije bio nizak, nije došlo do toliko očiglednih smanjenja. Tako je na sjevernodalmatinskim otocima pad bio tek nešto veći od jednog, a na srednjodalmatinskim otocima dva promilna poena.

Što se tiče novijih kretanja u otočnom rađanju, možemo zaključiti:

- da se opseg rađanja smanjuje
- da je u ranijem razdoblju, uspoređujući velike otočne skupine, bila osjetnija razlika između demografski vitalnijih otočnih skupina i onih koje su ušle u poodmakljivu depopulacijsku fazu
- da je u novije vrijeme uočen izraženiji pad stopa nataliteta na kvarnerskim otocima
- da ove konstatacije imaju relativno značenje, jer ih treba promatrati strogo u okviru brojnih metodoloških ograničenja.

Fertilitet na otocima i otočnim skupinama između 1981. i 2001. godine

Premda dvadesetogodišnje razdoblje nije dovoljno da bismo sa sigurnošću mogli pratiti promjene u otočnom fertilitetu, analizirajući rezultate posljednjih triju popisa stanovništva te natalitet svih dvadeset godina međupopisnoga razdoblja možemo zaključiti da je opća stopa otočnoga fertiliteta u opadanju, premda udio ženske populacije fertalnoga razdoblja (od 15 do 49 godina) tek neznatno raste

unutar otočne populacije. Taj udio, ovisno o popisu stanovništva, varira između 21,12% i 22,17%. Između 1981. i 2001. godine broj žena fertile generacije povećan je prosječnom godišnjom stopom od 6,3‰, dok je sveukupno otočno stanovništvo imalo gotovo dvostruko manji godišnji prosječni porast (3,4‰). Međutim, premda bi ovaj pokazatelj mogao upućivati na revitalizirajuće pomake unutar otočne populacije - to nije tako. Razloge svakako valja tražiti u porastu starijih dobnih skupina otočnoga stanovništva (stanovništvo staro 60 i više godina). U promatranom dvadesetogodišnjem razdoblju udio staroga stanovništva povećao se za 2,0% (sa 24,6% 1981. godine na 26,6% 2001. godine) ili prosječnom godišnjom stopom od čak 7,9‰.

Ivan Lajić, Roko Mišetić
Fertilitet, natalitet i ukupno kretanje stanovništva otoka između 1981. i 2001. godine

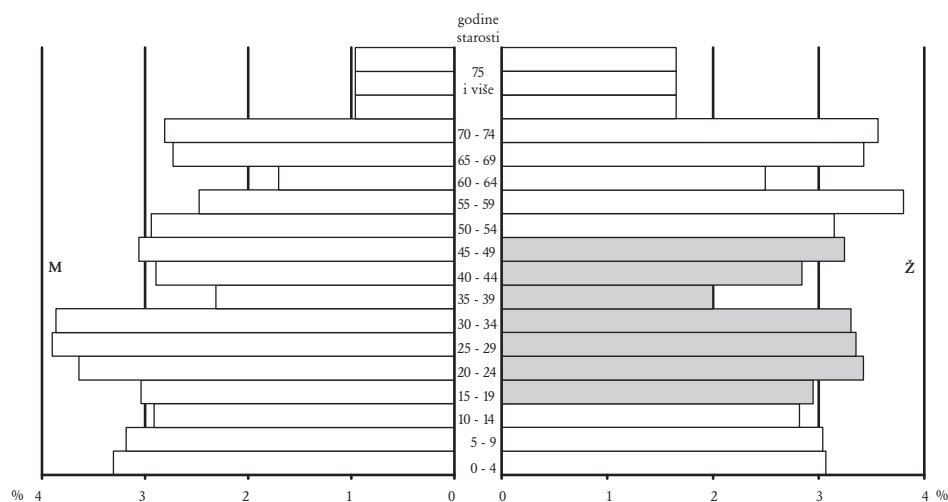
Tablica 4.
 Žensko fertilno stanovništvo otoka i otočnih skupina 1981., 1991. i 2001. godine

Otočna skupina	Broj ženskoga fertilnog stanovništva						Promjena (u %)		
	1981.		1991.		2001.		1991./1981.	2001./1991.	2001./1981.
	aps.	udio u uk. pop.	aps.	udio u uk. pop.	aps.	udio u uk. pop.			
Kvarnerska	7238	22,48	8841	23,64	9322	24,10	122,15	105,44	128,79
<i>sjevernodalmatinska</i>	4477	19,35	4762	18,81	4324	19,16	106,37	90,80	96,58
<i>srednjodalmatinska</i>	7915	20,75	8614	21,15	9134	21,79	108,83	106,04	115,40
<i>južnodalmatinska</i>	4239	21,67	4515	22,03	4306	22,65	106,51	95,37	101,58
Dalmatinska	16.631	20,57	17.891	20,68	17.764	21,28	107,58	99,29	106,81
Ukupno otoci	23.869	21,12	26.732	21,57	27.086	22,17	111,99	101,32	113,48

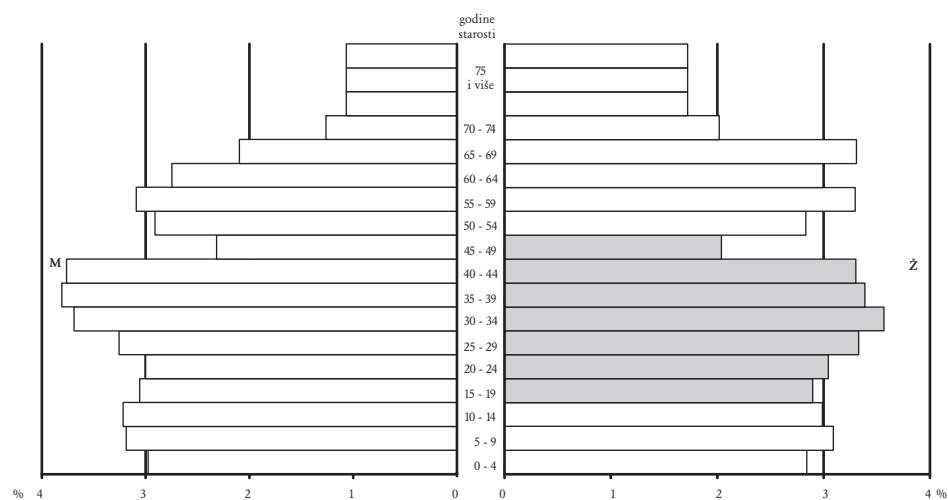
Izvor: Dokumentacija DZS RH.

Slika 1.

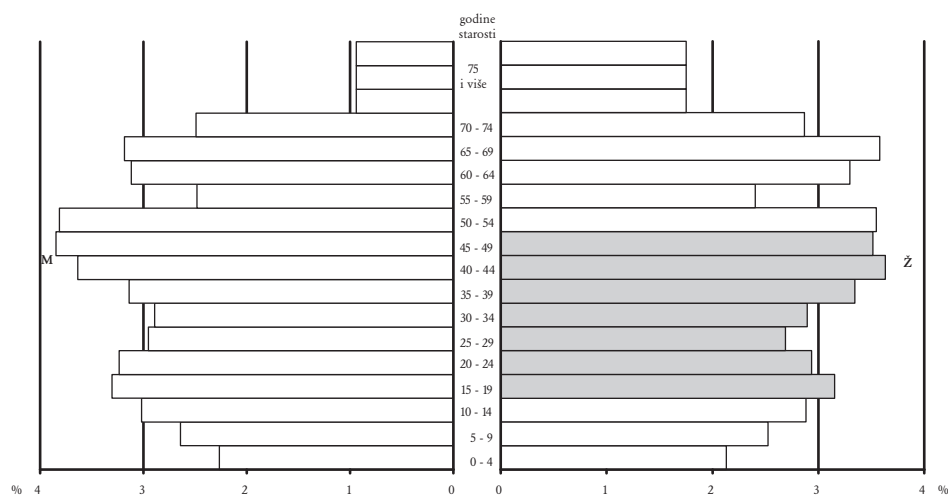
Dobno-spolni sastav otočnoga stanovništva 1981. godine

Slika 2.
Dobno-spolni sastav otočnoga stanovništva 1991. godine

Slika 3.
Dobno-spolni sastav otočnoga stanovništva 2001. godine

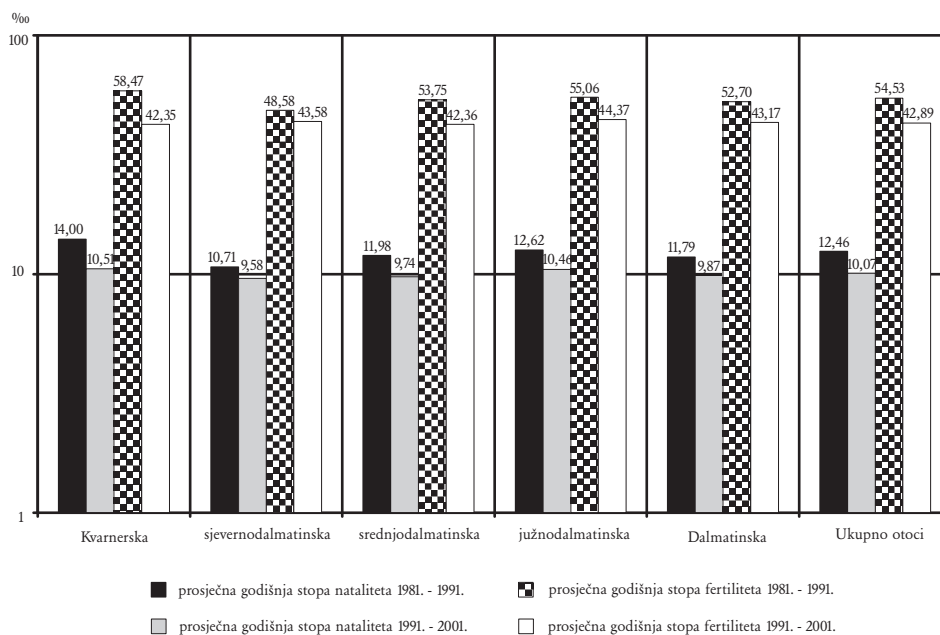

Premda je i u opisanim okolnostima opća stopa fertiliteta mogla rasti, a i povećati se broj rođenih po ženi fertile starosti, to se nije dogodilo, nego je opadao broj ukupno živorođenih, što se odrazilo na pad opće stope fertiliteta. Ona je između 1981. i 1991. godine na našim otocima iznosila 54,5‰, a u idućem desetljeću njezina je prosječna godišnja vrijednost bila 42,9‰. Dakle, pratimo pad od 21,3%, što smatramo da je za tako kratko razdoblje vrlo dojmjljiva biološka pojava. Zašto je došlo do takvih promjena? I ovom

prilikom moramo se ograditi zamršenom metodologijom tretiranja svih matematičkih elemenata izračunavanja pojave. Međutim, sigurno je da je ova pojava prisutna, pa premda možemo zadržati dozu opreza kad zaključujemo o intenzitetu, sigurni smo u njezin negativni smjer.

Slika 4.

Prosječne godišnje stope nataliteta i fertiliteta otočnoga stanovništva u međupopisnim razdobljima 1981. – 1991. i 1991. – 2001.

Osim sveopće tendencije smanjenja fertiliteta i nataliteta, pretpostavili smo da na malim i izoliranim zajednicama kakve su otočne dolazi do svjesnog ograničavanja brojnijega potomstva. Brojni problemi vezani uz rođenje, predškolski odgoj, školovanje, socijalizaciju, zapošljavanje itd. trebali bi poticati roditeljsku odluku o manjem broju potomaka. Da bi se to i dokazalo, uputno bi bilo provesti raščlambu fertiliteta ovisno o demografskoj veličini otoka i njihovoj poziciji prema kopnu (obalni, kanalski i pučinski otoci). Kako sjevernodalmatinsku otočnu skupinu čine pretežno otoci ovih značajki, možemo je grubo prihvatiti kao jedan pol jadranskih otoka, premda i kod drugih većih otočnih skupina ima takvih otoka kod kojih je izoliranost i depopulacija izrazitija nego u prosjeku kod sjevernodalmatinske skupine. Na sjevernodalmatinskim otocima u dvadeset je godina došlo do smanjenja fertile ženske generacije godišnjom stopom od 1,7‰. Osobito dojmljivo smanjenje bilo je u novije vrijeme, kada se u deset posljednjih godina 20. stoljeća ova ženska generacija smanjila gotovo za deset posto. Istodobno, opća stopa fertiliteta s vrlo niske osamdesetih godina (48,5‰) pala je na 43,6‰ od

1991. do 2000. godine. Da se naši otoci demografski sve manje razlikuju (osim premoštenih otoka), jedan je od dokaza i približavanje njihovih općih stopa fertiliteta. Tako je opća stopa fertiliteta na kvarnerskim otocima osamdesetih godina bila 58,5‰, a u devedesetima pala je na 42,4‰, što je ispod prosjeka cjelokupnoga našeg otočja. Na ovim otocima možemo pratiti dva režima fertiliteta. Jača urbana naselja imaju sve tipičniji gradski režim fertiliteta, a izdvojeni otoci, naselja u unutrašnjosti koja su bez razlike ruralna, ali izolirana i ekstremno depopulirajuća, svjesno ulaze u kategoriju izoliranih otočnih fertiliteta, koji više nemaju reproduksijske značajke ruralnoga fertiliteta, nego je on manji nego kod gradskoga otočkog stanovništva. Danas je opća stopa fertiliteta na kvarnerskim i srednjodalmatinskim otocima identična (42,4‰), premda je na potonjima u prethodnom razdoblju bila niža za 4,7‰, što govori o izrazitim promjenama u ponašanju fertilnih generacija. Bitno ne odstupa ni ponašanje fertilnog stanovništva na južnodalmatinskim otocima, gdje je došlo do smanjenja stopa fertiliteta sa 55,1‰ osamdesetih godina na 44,4‰ devedesetih godina.

Zaključak

Sažimajući rezultate analiziranih statističkih pokazatelja o otočnom stanovništvu u dvadesetogodišnjem razdoblju (1981. – 2001.), moramo, nažalost, konstatirati kako se naša pretpostavka da su u dva posljednja međupopisna razdoblja stope fertiliteta relativno stabilne, a stope nataliteta u osjetnom padu, samo djelomično potvrdila. Podsjećamo da su obje stope doživjele osjetan pad, i to gotovo identičnog intenziteta, kako za otoke ukupno, tako i po pojedinim otočnim skupinama.

Međutim, naša druga hipoteza – koja govori da će se buduće smanjenje opsega fertilnih kohorti (posebice ženske) odraziti na smanjenje broja rađanja, a samim tim i na ukupno kretanje stanovništva, tj. depopulaciju – ima realnih osnova da se potvrdi. Naime, analiziramo li detaljnije dobno-spolne piramide otočnoga stanovništva na zadnja tri popisa, vrlo jasno uviđamo negativnu promjenu u strukturi ženske fertilne kohorte. Za razvoj otočnoga stanovništva, poglavito u idućih petnaestak godina, vrlo je važan opseg supstituirajućih petogodišta ženskoga fertilnog stanovništva. Tako su, prema rezultatima popisa stanovništva iz 2001. godine, tri petogodišta od 35 do 49 godina starosti ženskoga stanovništva brojila 12.821 osobu ili 20,6% od ukupno popisanih žena na hrvatskim otocima. Njih bi do 2016. godine trebalo zamijeniti samo 9212

žena popisanih 2001. godine i razvrstanih u petogodišta od 0 do 15 godina starosti, ili tek 14,8% ženskoga otočnog stanovništva. Ovaj manjak od 3609 žena u fertilnoj dobi dodatno će, uz već zamijećen trend smanjenja broja rađanja, potencirati pad nataliteta, odnosno depopulaciju hrvatskoga otočnog prostora. Kako otočno stanovništvo nema biološkoga potencijala za zaustavljanje ovoga procesa, autori jedino rješenje vide u sustavnom, planskom programu naseljavanja otoka mladim stanovništvom, što će potaknuti država, a sve s ciljem da se izbjegnu prognoze iznesene u našoj drugoj hipotezi.

¹ Kategorija "stanovništvo u zemlji", koju bilježi službena statistika u popisima 1981. i 1991. godine, zbog metodoloških razlika u shvaćanju stanovništva naselja popisa ne izdvaja se u popisu 2001. godine. Stoga su autori bili prisiljeni provesti "približavanje" metodoloških obuhvata svih popisa, kako bi se "izravnavanjem" mogli odrediti pojedini demografski parametri potrebni za ovaj rad. Stanovništvo u zemlji 2001. godine dobiveno je tako da se od kategorije "svega stanovnika naselja popisa" oduzelo stanovništvo na radu i boravku u inozemstvu.

² Preciznijem definiranju broja otočnoga stanovništva zadaju probleme i naselja koja se jednim svojim dijelom nalaze na kopnu, a službena ih statistika tretira integralno (naselje Tisno na otoku Murteru, naselje Trogir na otoku Čiovu te naselje Krapanj na istoimenom otoku, koje je tek u popisu 2001. godine statistički izdvojeno od naselja Brodarica na obližnjem kopnu). Autori su za potrebe ovoga rada cjelokupno stanovništvo naselja Tisno tretirali kao otočno, dok su dio čiovskega i ukupno krapanjsko stanovništvo izostavili iz obradbe.

BILJEŠKE

- Breznik, D., Mojić, A., Rašević, M., Rančić, M. (1972.): Fertilitet stanovništva Jugoslavije, Institut društvenih nauka, Beograd.
- Heršak, E. (ur.) (1998.): Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja, Institut za migracije i narodnosti i Školska knjiga, Zagreb.
- Lajić, I., Nejašmić, I., Podgorelec, S. (1991.): Otočani-otočka demografska istraživanja (ur. N. Starc) Centar za razvoj otoka EI Zagreb i Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Lajić, I. (1992.): Stanovništvo dalmatinskih otoka, Consilium i IMIN, Zagreb.
- Lajić, I., Nejašmić, I. (1994.): Metodološke osobitosti istraživanja hrvatskog otočja, Društvena istraživanja, 12-13, Zagreb, str. 381-396.
- Lajić, I. (1995.): Demografski razvitak Primorsko-goranske županije, Županijski zavod za prostorno uređenje i zaštitu okoliša u Rijeci, Rijeka.
- Rančić, M. (1972.): Fertilitet autohtonog i migrantskog stanovništva u Jugoslaviji, doktorska disertacija, Beograd.
- Wertheimer-Baletić, A. (1992.): Demografske promjene i globalni demografski procesi u Hrvatskoj u poslijeratnom razdoblju, Encyclopaedia moderna, br. 38, HAZU, Zagreb.
- Wertheimer-Baletić, A. (1996.): Demoreprodukcijski procesi u Hrvatskoj, Rad, knjiga 473, HAZU, Zagreb.
- Wertheimer-Baletić, A. (1999.): Stanovništvo i razvoj, Mate, Zagreb.

LITERATURA